

Євгенія А. Карпіловська

Інститут української мови НАН України, Київ

E-mail: karpilovska@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1921-9021

СЛОВ'ЯНСЬКА МОРФЕМІКА У ЗІСТАВНОМУ ВИВЧЕННІ

Для зіставного вивчення сучасних слов'янських мов у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. зроблено чимало. Об'єктом таких досліджень двох і більше слов'янських мов ставали: фонетика і фонологія, морфологія, словотворення, лексика і фразеологія, синтаксис, семантика, мовні категорії та угруповання мовних одиниць (Драгићевић, 2012; Burkhardt & Nagórko, 2007; Grzegorzczukowa & Waszakowa, 2000–2003; Kiklewicz & Korytkowska, 2010; Sokołowski, 2000). Поважний внесок у створення адекватного уявлення про типове (спільне) і прикметне (відмінне) в системах сучасних слов'янських мов зробили й українські мовознавці (Жуйкова, 2007; Лукінова, 2000; Мельничук, 1966; Ткаченко, 1979; Черниш, 2003). Стрижень усіх зіставних досліджень незмінно становило слово як відправна точка в дослідженні всіх інших простих і комплексних мовних одиниць. Саме слово як основна одиниця номінації, предикації й оцінки в слов'янських мовах дає змогу встановити склад морфемних систем слов'янських мов та окреслити закономірності їхньої реалізації у конкретних словах, визначити роль морфеміки у слов'янськомовній концептуалізації, категоризації та аспектуалізації світу.

Зіставне, або порівняльне мовознавство закладає підґрунтя для визначення як типології, так і характерології слов'янських мов. Саме така його засаднича роль у вивченні мов спонукала відомого польського вченого С. Гайду до запровадження масштабного міжнародного наукового проекту «Зіставлення систем та функціонування сучасних слов'янських мов» під егідою Міжнародного комітету славістів. Донині світ побачили зіставні описи словотвірної номінації – колективна монографія «Словотворення. Номінація» (Ohnheiser, 2003) за редакцією І. Онхайзер та звукового ладу й фонологічних систем слов'янських мов – монографія І. Савицької «Фонетика. Фонологія» (Sawicka, 2007).

1. Значення морфеміки для зіставного вивчення слов'янських мов

Фронтального зіставлення морфемних систем слов'янських мов до сьогодні ще не здійснено. І для цього є об'єктивні причини. Реалізація такого задуму потребує наявності фундаментальних, багатоаспектних описів морфемних систем окремих слов'янських мов, випрацювання еталонів зіставлення, що ґрунтуються на спільних принципах морфемного аналізу слова та опису морфеміки.

Такі описи мають унаочнити склад морфемної системи певної мови на всіх її рівнях. Ієрархічну структуру морфемної системи мови утворюють одиниці різної складності. На нижчому рівні цієї ієрархії перебувають прості морфемні одиниці, або окремі морфеми різних класів залежно від їхнього місця і функції у слові: корені, префікси, суфікси, постфікси, інтерфікси, флексії, сполучувальні морфеми в складних словах-компози́тах. Склад простих морфемних одиниць, спектр їхніх формальних, семантичних і функціональних варіантів залежить від підходів до морфемного аналізу слова і великою мірою визначений традиціями вивчення морфеміки окремих слов'янських мов.

Вищі рівні формують сполуки морфем одного і різних класів: 1) префіксальні та суфіксальні пари й 2) ланцюжки, 3) афіксальні ґратки, або оточення коренів простих (з одним коренем) і 4) складних (з двома і більше коренями) слів, 5) морфемні структури слів як організовані сукупності всіх морфем в їхньому складі, 6) морфемні сітки, або сукупності морфемних структур слів окремої частини мови й 7) лекси́кону мови загалом.

Отже, перш ніж розпочати зіставне вивчення морфеміки слов'янських мов слід підготувати на спільних засадах опис морфемних систем окремої мови: від простих до складних морфемних одиниць. І. Онхайзер цілком слушно визначила «зіставність предмета, теоретичну й методологічну єдність» та «єдність термінології» як невід'ємні передумови коректності й вірогідності таких досліджень (Ohnheiser, 2003, с. 15). Спільними мають бути як принципи морфемного аналізу слова, підготовки матеріалу для зіставлення, так і трактування виділених морфем, визначення їхнього статусу в слові. Спільними або, принаймні, сумірними, повинні бути й теоретичні та методологічні засади опису варіювання форми (аломорфія) та семантики (омографія) морфем у слові в сполученні з іншими морфемами, тобто засади морфонології та морфотактики як необхідних складників морфеміки, зокрема зіставної. Зіставність морфонологічних описів мов

забезпечують спільні підстави зведення формальних варіантів морфем (морфів, або аломорфів у конкретних словах мови) до інваріанта – морфеми як конструкта, одиниці системи мови, зведення морфів у ряди й підстави визначення доміанти таких рядів. Передумовою ототожнення аломорфів є розведення морфів-омографів. Для морфів, що не мають власного значення (асемантем), важливе з'ясування їхньої функції у слові. Зведення всебічних описів форми, семантики та функцій одиниць морфемної системи мови – морфемні словники, або морфемарії – подають модель стану такої системи на певний період функціонування національної мови.

У другій половині ХХ ст. завдяки становленню морфеміки (морфемології та морфемографії), а в її межах – морфонології та морфотактики як самостійних лінгвістичних дисциплін з власним об'єктом, предметом і методами дослідження мови було закладено теоретичне й методологічне підґрунтя для встановлення складу морфемних систем сучасних слов'янських мов та їхнього лексикографічного моделювання. Для білоруської, російської, словацької, української та чеської мов укладено морфемні словники різних типів. Вони подали описи морфем і морфемосполук за широким спектром формальних, семантичних і функціональних ознак (Бардовіч & Шакур, 1975; Кузнецова & Ефремова, 1986; Полюга, 1983; Яценко, 1980–1981; Slavičková, 1975; Sokolová, 2005; Sokolová та ін., 1999). Окрему увагу дослідники приділили морфемам, здатним виконувати дериваційну функцію, слугувати засобом морфологічного словотворення як одного з провідних способів номінації у слов'янських мовах (Ефремова, 1996; Карпіловська, 2002; Клименко, 1998; Лопатин & Улуханов, 2016; Šimandl, 2017). Накопичений матеріал закладає основу для зіставного вивчення слов'янської морфеміки, з'ясування стану й підходів до її опрацювання в окремих слов'янських мовознавчих традиціях, виявляє точки перетину в здійснених описах й уможливорює випрацювання еталонів для зіставлення, можливого вже сьогодні.

2. Стан опису морфеміки української мови у порівнянні з іншими слов'янськими мовами

Українська лексикографія на початок 1980-х років мала два морфемні словники: «Морфемний аналіз» І. Т. Яценка (Яценко, 1980–1981) та «Морфемний словник» Л. М. Полюги (Полюга, 1983). Перша праця становить індекс близько 117 тис. слів, поділених на морфеми. Морфемний аналіз ґрунтовано

на семантичних зв'язках слів зі спільним коренем чи спільним афіксальним оточенням кореня у сучасній українській мові. Проте у випадках словотворення за аналогією морфемний аналіз у цьому словнику замінено аналізом словотвірним. Наприклад, у складі іменника *ступенювання*, для якого не засвідчено твірного дієслова **ступенювати*, виділено суфіксальну сполуку **-юванн-** на відміну від іменника *мебл-юва-нн-я*, утвореного від дієслова *мебл-юва-ти*.

Складною є й проблема подання морфем, які у слові накладаються одна на одну. Перед дослідником у таких випадках постає питання, яку з контактних морфем подати в повній формі, а яку – в усиченій на той компонент, який уже є в повній морфемі. І. Т. Яценко розв'язав цю проблему на користь морфеми попереднього такту творення слова. Отже, морфемі в складі післякореневої частини іменника *читач*, утвореного від дієслова *чит-а-ти*, в обговорюваному словнику подано в такий спосіб: *чит-а-ч* (чит-[**a** + **a**]ч). Виділений усичений суфікс **-ч-** становить формальний варіант – аломорф суфікса **-ач**, що в повному вигляді наявний в іменниках, похідних від дієслів інших класів, які в основі мають інший тематичний суфікс, пор. *гляд-ач* (від дієслова *гляд-і-ти*). Словник «Морфемний аналіз» І. Т. Яценка подав не тільки корпус кореневих, афіксальних (докореневих і післякореневих), флексійних морфем, реалізованих у поважному масиві сучасних українських слів, а й обґрунтовану методику їхнього синхронного морфемного аналізу.

1983 р. світ побачив «Морфемний словник» Л. М. Полюги, призначений для вивчення української мови в школі. Цей словник подав близько 36 тис. найуживаніших українських слів. Крім переліку слів, поділених на морфемі, ця праця вмістила спеціальний розділ «Морфемі української мови» з індексами коренів, суфіксів та префіксів, виділених у словах реєстру. Індекси містять такі відомості про морфемі: 1) формальні варіанти – аломорфи, 2) спектр функціонування в словах різних частин мови, 3) значення, 4) синоніми, 5) активність. Як окремі одиниці реєстру подано морфемі-омографи. Наприклад, у статті до префікса грецького походження **а-** зазначено, що перед приголосним у словах виступає його аломорф **ан-**, він наявний в основах іменників, прикметників і дієслів, має заперечне значення, у якому синонімізується з питомими українськими префіксами **не-**, **без-**, поширений у словах сучасної української мови. Як приклади подано іменники *а-мораль-н-ість*, *ан-аеробі-оз*, прикметник *а-мораль-н-ий* та дієслово *а-нот-ува-ти*. Корені наведено списком у транскрибованому записі з виділенням їхніх домінант (подані жирним шрифтом) та залежних аломорфів. Кожен формальний варіант кореня супроводжено прикладом: **вікн-** *вікн-о*, *вікон-* *віконн-ий*,

вікон'н- під-віконн-я. «Морфемний словник» Л. М. Полюги заклав надійне підґрунтя для створення морфемного «портрета» українського слова в єдності форми, семантики та функціонування окремих морфем з урахуванням їхніх перетворень унаслідок сполучення в слові з іншими морфемами.

Залучення до лінгвістичних досліджень комп'ютерних технологій опрацювання мовної інформації відкрило перед морфемологією та морфемографією нові перспективи. З 1988 р. колектив дослідників Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України в Києві (нині цей колектив працює в Інституті української мови НАН України там же) під керівництвом Н. Ф. Клименко розбудовує комп'ютерний морфемно-словотвірний фонд української мови (МСФ), який узагальнив і розвинув напрацювання українського мовознавства у вивченні морфеміки. На сьогодні МСФ становить розгалужену систему баз даних про прості й складні одиниці морфемної системи сучасної української мови. Її стрижнем є понад 177 тис. слів, поділених на морфеми. У слові виділено 5 класів морфем: корені (R), суфікси (S), префікси (P), флексії (F) та міжкореневі прокладки із суто структурною функцією (I) у складних словах. Для кожного класу морфем встановлено спеціальні мітки, що дають змогу під час комп'ютерного опрацювання слова визначати певну морфему у будь-якому її внутрішньослівному оточенні. Для здійснення автоматичного морфемного аналізу й синтезу структури слів та укладання різних морфемних словників створено систему «Український глосарій».

Унаслідок аналізу спектрів варіювання форми й семантики морфем усіх класів створено спеціальні індекси аломорфів та омографів. Найбільші спектри морфів-омографів мають корені та суфікси. Це цілком закономірно для флексивної мови, якою є українська. Корені – стрижень лексичної, а суфікси – словотвірної та граматичної семантики українського слова. Для встановлення певного значення було дотримано принципу вживання морфем певної форми з певним значенням принаймні в двох різних словах мови. Обсяг омографії засвідчує семантичний потенціал певної форми морфем у українському лексиконі. Для коренів він становить 14 різних значень, пор. корінь **пол-** у словах *пол-е*, *екстра-пол-яч-іж-а*, *пол-юс*, *пол-иц-я*, *пол-а*, *косм-о-пол-іт*, *ватер-пол-іст*, *пол-юва-ти* та ін. У суфіксів цей інтервал сягає 31 різного значення, пор. суфікс **-к-** у словах *україн-к-а*, *квіт-к-а*, *сір-к-а*, *сонь-к-о*, *стій-к-ий*, *мандр-ів-к-а*, *ви-крут-к-а* та ін. зі значеннями, відповідно, «особа жіночої статі», «рослина», «речовина», «особа чоловічої статі», «опредметнена дія», «знаряддя дії».

Для аломорфів у МСФ визначено морфи-домінанти, які й становлять одиниці морфемної системи мови. До появи аломорфів у питомих словах

призводить взаємоприспосовування морфем у структурі слова, а також затемнення семантичних зв'язків похідного слова з твірним і внаслідок цього перерозклад і спрощення в морфемній структурі слова. Це ілюструє ряд кореневих морфів з домінантою – коренем **верт-**: **верт-** (*верт-і-ти*) – *вер-* (*в-вер-ну-ти*), *вірч-* (*за-вірч-ува-ти*), *верч-* (*верч-ен-ий*), *верть-* (*кол-о-верть*), *оберт-* (*оберт-а-ти*), *обер-* (*обер-ну-ти*). Кореневі аломорфи в запозичених словах засвідчують різні наслідки адаптування в українській мові слів, що походять від спільного етимона, напр.: **аква-** і **акве-** (*акве-дук*), *акварель-* (*акварель*), *акварел-* (*акварел-іст*), *акваріум-* (*акваріум*), *аквар-* (*аквар-истик-а*), *акваторіј-* (*акваторіј-а*), *аквафорт-* (*аквафорт*), корені яких мають спільний латинський етимон *aqua* «вода».

3. Проблеми та перспективи зіставного вивчення морфеміки слов'янських мов

Аналіз стану вивчення морфеміки сучасних слов'янських мов унааявнює різний ступінь її опрацювання для окремих слов'янських мов і різні підходи до теоретичного осмислення одержаних результатів. Морфемні словники створено для всіх східнослов'янських мов, для російської та української – кілька різнотипних. Для української мови сформовано спеціальний комп'ютерний морфемно-словотвірний фонд із системою аналізу й синтезу простих і складних морфемних одиниць. Морфемні словники різних типів укладено для чеської і словацької мов. Для польської мови є низка словотвірних словників, але немає морфемних. Така ж ситуація і в південнослов'янських мовах (болгарській, сербській, словенській). Наявні описи морфеміки слов'янських мов уможливають випрацювання еталону для зіставлення як єдиного комплексу ознак морфем, способів їхнього моделювання й інтерпретації. Необхідність єдиної концепції морфеміки виникає в межах навіть однієї мовознавчої традиції. Кілька прикладів з описаних вище морфемних словників української мови і МСФ на доказ цього твердження.

Принциповим питанням формування реєстру словника морфем є вибір підходу до морфемного аналізу слова – синхронного чи діяхронного (етимологічного). Зрозуміло, що вибір того чи того типу морфемного аналізу зумовлює як форму виділених морфем, так і їхню кількість у слові. Такі розбіжності в трактуванні морфемного складу найяскравіше виявляють слова зі спільного слов'янського лексичного фонду, генетично пов'язані з праслов'янськими

прототипами, та спільні лексичні запозичення. Наприклад, слово *пещ-ер-а* в «Словнику морфем російської мови» А. І. Кузнецової і Т. Ф. Єфремової подано із суфіксом **-ер-** на підставі його генетичного зв'язку з дієсловом *печь*, втраченим сьогодні і в російській, і в українській мовах. Це доводить значення російського *пещера* й українського *печера* – «утворена діями підземних вод або вулканічних процесів порожнина в земній корі чи в гірському масиві, що має вихід назовні». У МСФ на підставі синхронного морфемного аналізу корінь слова *печера* поданий як **печер-** внаслідок спрощення основи цього слова в історичному розвитку української мови.

Такі ж розбіжності виявляють і запозичення. Свого часу як рецензент «Кореневого словника словацької мови» колективу авторів за редакцією М. Соколової я звертала увагу на можливість альтернативних рішень у морфемному аналізі запозичень, спільних для словацької та української мов, на необхідність урахування питомого мовного ґрунту для виділення кореневих морфем (Карпіловська, 2006). Мовний ґрунт розумію як систему формальних і змістових зв'язків аналізованого слова зі спільнокореневими та спільноструктурними словами в межах мови-реципієнта (Карпіловська, 1999, с. 142). Так, автори словацького словника у латинізмі *lapid-ár-n-y* виділили корінь **lapid-**, хоча в складі кореневого гнізда слів з таким формальним компонентом немає жодного слова, у якому він не поєднувався б з компонентом **-ár**. Саме наявність сполучення з іншим формальним складником дала б підстави для виділення кореня **lapid-**. Поданий у цьому словнику словацький мовний ґрунт визначає форму кореня в цьому запозиченні лише як **lapidár-**. Корінь **lapid-** можна виокремити на ґрунті латинської мови за зв'язком з його твірним словом *lapis* (*lapidis*) «камінь». У МСФ український відповідник цього словацького прикметника подаємо як *лапідар-н-ий*, оскільки і в ній немає інших запозичень, що походять від латинського етимона *lapis* (*lapidis*) і виявляють іншу форму цього кореня.

Проблема форми кореня як стрижневої морфеми слов'янського слова щільно пов'язана з проблемою так званих пустих морфів, або компонентів слова, що не мають словотвірного чи граматичного значення і виконують суто конструктивну функцію. Я вже показала вище можливі підходи до розв'язання цієї проблеми в словнику І. Т. Яценка «Морфемний аналіз» на прикладі іменника *ступенювання*. Дотримуючи принципу морфемного аналізу виокремлювати в слові мінімальні значущі складники, в утвореннях за аналогією доведеться виділяти компоненти, формально подібні до тих, які мають значення, але в такому слові виконують роль «компенсаторів» відсутніх тактів деривації, «добудовувачів» морфемної структури слова.

При цьому, слід буде обґрунтувати й особливий тип значення таких морфів. Наприклад, в уже згаданому вище словнику «Морфемний аналіз» І. Т. Яценка морфемну структуру слова *індиківництво* подано як *індик-івництв-о*. Однак такий поділ засвідчує результати словотвірного аналізу цього слова. Його побудовано за аналогією зі словами, дериваційна історія яких виявляє повний ланцюжок їхнього творення, з усіма тактами деривації, пор. *сад-ів-ниц-тв-о* ← *садівн-ик* ← *садів-н-ий* ← *сад-ов-ий* ← *сад*. Отже, морфемну структуру слова *іник-ів-н-иц-тв-о* «добудовано» конструктивними морфемами-інтерфіксами **-ів-**, **-н-** і **-иц-**, які зв'язують корінь з морфом **-тв-**, що має значення «опредметнена дія, процес». Зіставлення морфем може виходити з ознак як їхньої форми, так і спільної категорійної семантики. Семантичний критерій уможливить виділення в складі слів унікальних морфем (уніфіксів) як питомих на зразок українського **-г-** (*нудь-г-а*), так і іншомовних на кшталт **-із-** (*вокал-із*).

Огляд відомостей про слов'янську морфеміку, накопичених на сьогодні в слов'янській морфемології і морфемографії, переконує в можливості її зіставного вивчення на рівні поки що окремих морфем, простих одиниць морфемної системи мови. Для зіставлення морфемосполук різного типу, або складних морфемних одиниць необхідне узагальнення результатів вивчення морфемної структури слова в різних слов'янських мовознавчих традиціях. Певна, що успішному розв'язанню цього завдання посприє залучення до морфемного аналізу та синтезу слів комп'ютерних технологій. У перспективності цього шляху мене переконав понад 30-річний досвід розбудови комп'ютерного морфемно-словотвірного фонду української мови, зокрема постійне вдосконалення системи «Український глосарій» для опрацювання його фактичної бази та побудови різнотипних морфемних словників.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Бардовіч, А., & Шакур, Л. (1975). *Морфемны слоўнік беларускай мовы*. Вышэйшая школа.
- Драгићевић, Р. (Ред.). (2012). *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*. Филолошки факултет Университета у Београду.
- Ефремова, Т. (1996). *Толковный словарь словообразовательных единиц русского языка*. Русский язык.
- Жуйкова, М. (2007). *Динамічні процеси у фразеологічній системі східнослов'янських мов*. Вежа.

- Карпіловська, Є. (1999). *Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація*. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України.
- Карпіловська, Є. (2002). *Кореневий гніздовий словник української мови: Гнізда слів з вершинами – омографічними коренями*. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана.
- Карпіловська, Є. (2006). Корпуси кореневих морфем у словацькій та українській мовах: Можливості альтернативних рішень. В М. Sokolová, M. Ivanová, & M. Ološtiak (Ред.), *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania): Venované pamiatke Jána Horeckého* (с. 249–262). Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Клименко, Н., Карпіловська, Є., Карпіловський, В., & Недозим, Т. (1998). *Словник афіксальних морфем української мови*. Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні Національної академії наук України.
- Кузнецова, А., & Ефремова, Т. (1986). *Словарь морфем русского языка*. Русский язык.
- Лопатин, В., & Улукханов, И. (2016). *Словарь словообразовательных аффиксов современного русского языка*. Азбуковник.
- Лукінова, Т. (2000). *Числівники в слов'янських мовах*. Наукова думка.
- Мельничук, О. (1966). *Розвиток структури слов'янського речення*. Наукова думка.
- Полюга, Л. (1983). *Морфемний словник*. Вища школа.
- Ткаченко, О. (1979). *Сопоставительно-историческая фразеология славянских и финно-угорских языков*. Наукова думка.
- Черниш, Т. (2003). *Слов'янська лексика в історико-етимологічному висвітленні*. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.
- Яценко, І. (1980–1981). *Морфемний аналіз: Словник-довідник*. Вища школа.
- Burkhardt, H., & Nagórko, A. (Ред.). (2007). *Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung*. Georg Olms Verlag.
- Grzegorzczkova, R., & Waszakowa, K. (Ред.). *Studia z semantyki porównawczej: Nazwy barw: Nazwy wymiarów: Predykaty mentalne* (2000–2003). Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kiklewicz, A., & Korytkowska, M. (Ред.). (2010). *Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: Białoruski, bułgarski, polski*. Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Ohnheiser, I. (Ред.). (2003). *Słowotwórstwo/Nominacja: Komparacja współczesnych języków słowiańskich* (T. 1). University of Innsbruck; Uniwersytet Opolski.
- Sawicka, I. (Ред.). (2007). *Fonetyka: Fonologia: Komparacja współczesnych języków słowiańskich* (T. 2). Uniwersytet Opolski; Instytut Języka Polskiego; Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Šimandl, J. (Ред.). (2017). *Slovník afixů užívaných v češtině*. Karolinum.
- Slavičková, E. (1975). *Retrográdní morfematický slovník češtiny*. Academia.

- Sokolová, M. (Ред.). (2005). *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Sokolová, M., Moško, G., Šimon, F., & Benko, V. (1999). *Morfematický slovník slovenčiny*. Nauka.
- Sokołowski, J. (2000). *Słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słotwórczej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

BIBLIOGRAPHY (TRANSLITERATION)

- Bardovich, A., & SHakun, L. (1975). *Marfemny sloŭnik belaruskaj movy*. Vysheishaia shkola.
- Burkhardt, H., & Nagórko, A. (Eds.). (2007). *Sprachliche Kategorien und die slawische Wortbildung*. Georg Olms Verlag.
- CHernysh, T. (2003). *Slov'ians'ka leksyka v istoryko-etymolohichnomu vysvitleni*. Kyïvs'kyï natsional'nyi universytet im. T. SHEvchenka.
- Dragidevič, R. (Ed.). (2012). *Tvorba rechi i njeni resursi u slovenskim jezitsima*. Filoloshki fakultet Universiteta u Beogradu.
- Grzegorzczkova, R., & Waszakowa, K. (Eds.). *Studia z semantyki porównawczej: Nazwy barw: Nazwy wymiarów: Predykaty mentalne (2000–2003)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
- IAtsenko, I. (1980–1981). *Morfemnyi analiz: Slovnyk-dovidnyk*. Vyshcha shkola.
- IEfremova, T. (1996). *Tolkovyĭ slovar' slovoobrazovatel'nykh edinits russkogo iazyka*. Russkii iazyk.
- Karpilovs'ka, IE. (1999). *Sufiks'al'na pidsystema suchasnoi ukrains'koï literaturnoi movy: budova ta realizatsiia*. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni Natsional'noi akademii nauk Ukraïny.
- Karpilovs'ka, IE. (2002). *Korenevyy hnizdovyy slovnyk ukrains'koï movy: Hnizda sliv z vershynamy – omohrafichnymy koreniamy*. Ukraïns'ka entsyklopediia im. M. P. Bazhana.
- Karpilovs'ka, IE. (2006). *Korpusy korenevyykh morfem u slovats'kii ta ukrains'kii movakh: Mozhlyvosti al'ternatyvnykh rishen'*. In M. Sokolová, M. Ivanová, & M. Ološtiak (Eds.), *Morfematický výskum slovenčiny (možnosti jeho štatistického, elektronického a didaktického spracovania): Venované pamiatke Jána Horeckého* (pp. 249–262). Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Kiklewicz, A., & Korytkowska, M. (Eds.). (2010). *Podstawowe struktury zdaniowe wspólnych języków słowiańskich: Białoruski, bułgarski, polski*. Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.
- Klymenko, N., Karpilovs'ka, IE., Karpilovs'kyĭ, V., & Nedozym, T. (1998). *Slovnyk afiks'al'nykh morfem ukrains'koï movy*. Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni Natsional'noi akademii nauk Ukraïny.
- Kuznetsova, A., & Efremova, T. (1986). *Slovar' morfem russkogo iazyka*. Russkii iazyk.

- Lopatin, V., & Ulukhanov, I. (2016). *Slovar' slovoobrazovatel'nykh affiksov sovremennogo russkogo iazyka*. Azbukovnik.
- Lukina, T. (2000). *Chyslivnyky v slov'ians'kykh movakh*. Naukova dumka.
- Mel'nychuk, O. (1966). *Rozvytok struktury slov'ians'koho rechennia*. Naukova dumka.
- Ohnheiser, I. (Ed.). (2003). *Słowotwórstwo/Nominacja: Komparacja współczesnych języków słowiańskich* (Vol. 1). University of Innsbruck; Uniwersytet Opolski.
- Poliuga, L. (1983). *Morfemnyi slovnyk*. Vyscha shkola.
- Sawicka, I. (Ed.). (2007). *Fonetyka: Fonologia: Komparacja współczesnych języków słowiańskich* (Vol. 2). Uniwersytet Opolski; Instytut Języka Polskiego; Opolskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Šimandl, J. (Ed.). (2017). *Slovník afixů užívaných v češtině*. Karolinum.
- Slavičková, E. (1975). *Retrográdní morfemický slovník češtiny*. Academia.
- Sokolová, M. (Ed.). (2005). *Slovník koreňových morfém slovenčiny*. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.
- Sokolová, M., Moško, G., Šimon, F., & Benko, V. (1999). *Morfemický slovník slovenčiny*. Nauka.
- Sokołowski, J. (2000). *Słowiańskie derywaty imienne z przyimkiem negacji w podstawie słowotwórczej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Tkachenko, O. (1979). *Sopostavitel'no-istoricheskaia frazeologičeskaia slavianskikh i finno-ugorskikh iazykov*. Naukova dumka.
- ZHuikova, M. (2007). *Dynamichni protsesy u frazeolohichnii systemi skhidnoslov'ians'kykh mov*. Vezha.

Слов'янська морфеміка у зіставному вивченні

Резюме

Зіставне вивчення морфеміки слов'янських мов необхідне для з'ясування типології та характерології будови слов'янського слова, ресурсів слов'янської номінації, передусім морфологічного словотворення, тенденцій адаптування запозичень, семантичного потенціалу морфем (семантичного словотворення). Морфеміка в зіставному дослідженні є сукупністю засобів побудови морфемної структури слова певної мови і слов'янського слова загалом. Такі засоби складають морфемну систему певної мови. На нижчому її рівні перебувають окремі морфемні класи (корені, афікси, флексії, інтерфікси). Вищі рівні морфемної системи вибудовують складні одиниці – морфемосполуки різного типу (пари, ланцюжки афіксів, афіксальні ґратки, або оточення коренів, морфемні структури слів, морфемні сітки слів певної частини мови). З огляду на неоднаковий ступінь повноти опису морфеміки в сучасних

слов'янських мовах доцільно за відправну точку для вироблення еталонів порівняння брати описи окремих морфем і зіставляти спектри їхніх формальних, семантичних і функціональних ознак, подані в наявних морфемних словниках слов'янських мов. Зіставлення цих словників засвідчує незбіги як в ознаках опису форми, семантики та функції морфем у слові, так і в способі їхнього подання, зумовлені різним типом морфемного аналізу слова й традицією інтерпретації його результатів в окремих слов'янських мовах. Усунення таких незбігів можливе на шляху порівняння морфем за спільними ознаками форми та семантики для генетично пов'язаних одиниць і за ознаками семантики – для одиниць різної форми та походження. Зіставне вивчення окремих морфем закладе підґрунтя для порівняння складних морфемних одиниць і морфемних систем сучасних слов'янських мов загалом. Результати зіставного дослідження морфеміки слов'янських мов дозволять поглибити знання про типове й відмінне у використанні морфемних ресурсів слов'янських мов для творення слова як основної одиниці їхньої номінації.

Ключові слова: слов'янські мови; порівняльне вивчення слов'янських мов; морфеміка; морфемна одиниця; морфемна система; морфемний словник

Slavic Morphemics in Comparative Studies

Abstract

The comparative study of Slavic morphemics is essential for expanding knowledge on such issues as the typology of the structure of Slavic words and its nature, the resources of Slavic nomination (first of all, morphological word-formation), the modes of adaptation of borrowings, and the semantic potential of morphemic resources of Slavic languages (semantic word-formation). This approach focuses on morphemics as a set of means of forming the morphemic structure of a word in a Slavic language and forming Slavic words in general. Such means constitute the morphemic system of a language. At the lower level there are separate morphemes of different classes (roots, affixes, flexions, interfixes). Higher levels of the system consist of complex units – morphemic combinations of different types (affixal pairs and chains, affixal lattices or affix-root combinations, morphemic word structures, morphemic networks of parts of speech). Considering that work on the description of morphemes in modern Slavic languages is at various stages of progress, in order to provide the basis for the development of standards of comparison it is reasonable to examine available descriptions of individual morphemes and compare the range of their formal, semantic and functional features presented in existing morphemic dictionaries of Slavic languages. A comparison of these dictionaries reveals inconsistencies both in terms of description of morphemes, their form, semantics and function in the word, and in terms of how they are presented. This stems from different types of morphemic analysis applied

and from the traditions of interpreting the results in particular Slavic languages. It is possible to eliminate such inconsistencies by comparing morphemes with a common form and semantics for genetically related units, and comparing only semantics for units with a different form and origin. The comparative study of individual morphemes will provide a basis for comparing complex morphemic units and morphemic systems of modern Slavic languages in general. The results will make it possible to gain more in-depth knowledge on the typical and distinctive use of morphemic resources of these languages to create a word as the basic unit of their nomination.

Keywords: Slavic languages; comparative studies of Slavic languages; morphemics; morphemic unit; morphemic system; morphemic dictionary